

KIRJA-ARVIOT

KAKSI TAI KOLME TAPAA FILMATA TUNTEMATON SOTILAS

Jukka Sihvonen (2009) *Idiootti ja samurai. Tuntematon sotilas elokuvana. Turku: Eetos.* 227 s.

Idiootti ja samurai saattaa olla yllätys niille, jotka ovat tutustuneet mediatutkimuksen professori Jukka Sihvosen viime vuosien tutkimuksiin. Kirja Väinö Linnan *Tuntemattomasta sotilaasta* ja sen elokuvaversioista sisältää nimittäin mediafilosofian ohella hyvän annoksen sekä formaalia kirjallisuus- ja elokuva-analyysiä että kulttuurihistoriallista ainesta, jossa syvennyttään romaanin ja elokuvien syntyvaiheisiin ja niiden myöhempiin elämään. Muotoanalyysin ja elokuva-/kulttuurihistorian yhdistelmänä *Idiootti ja samurai* palaakin samaan maastoon, jossa aikoinaan liikuttiin Sihvosen lastenelokuva-analyysissä *Kuviteltuja lapsia* (1987).

Paljon on mukana viime vuosiltakin tuttua, tai totutun odottamatonta. Kirjan nimi *Idiootti ja samurai* ei esimerkiksi millään tavanomaisella logiikalla viittaa tutkimuksen kohteeseen. Nimi on peräisin Gilles Deleuzen adaptaatiopohdinnasta: elokuvasoitus lähtee ideoista jotka resonoiivat romaanin ideoiden kanssa. Deleuzen analyysin kohteina ovat Dostojevskin romaanit ja Kurosawan elokuvat, ja niiden välille muodostuva idiootin ja samurain jänneväli. "*Idiootin kaavalla*" Deleuze tarkoittaa Sihvosen mukaan "joutumista mahdollomaan tilanteeseen kuitenkin niin, että tunne vielä tärkeämmästä ongelmasta, joka entistäkin pakottavampana vaatii tulla ymmärretyksi, vain vahvistuu" (s. 25). Vastaavasti kuin Kurosawan *Seitsemän samurain* henkilöt päätyvät ahdingossa kysymään, mitä on samurai, *Tuntemattoman sotilaan* henkilöt pakotetaan kysymään omia olemassaolon kysymyksiään. Tässä mielessä Sihvonen osoittaa uskottavalla tavalla, että *Tuntemattoman sotilaan* voi nähdä paljon modernimpana teoksena kuin muotokysymyksiin keskittynyt ja realismin ja modernismin leireihin linnoittautunut aikalaisvastaanotto

halusi myöntää.

Tutkimuksen alaotsikko näyttää ensi silmäykseltä yksiselitteiseltä mutta paljastuu lopulta monimielisemmäksi kuin tietien tahtoen arvoituksellinen päänimi. "*Tuntematon sotilas elokuvana*" käsittelee kyllä juuri niitä – ja ehkä jopa ennen kaikkea niitä – adaptaation kysymyksiä, joihin alaotsikko viittaa. Kyse ei kuitenkaan ole perinteisestä adaptaatiotutkimuksesta, jossa vertailtaisiin kirjallista alkuteosta ja sen pohjalta sommiteltuja elokuvasoituksia. Otsikon voi nimittäin lukea myös niin, että analyysin kohteena on nimenomaan Väinö Linnan romaani "*elokuva*", teoksena joka rakentaa kerrontansa systemaattisesti visuaalisten ja äänellisten havaintojen (ja välillä myös muiden aistimusten), sisäisen ja ulkoisen fokalisaation vaihtelun sekä montaasin varaan.

Tämän näkökulman innoittajaksi paljastuu odottamaton taho: Peter von Bagh, joka vuonna 1979 (*Filmihullu* 7–8/1979) esitti ajatuksen Linnan romaanista "*elokuva*". Sihvonen pyörittellee elokuvallisuuden ajatusta pidemmälle ja onnistuu kehittämään perustellun ja hedelmällisen tavan puhua romaanista ja elokuvista samojen ideoiden variaatioina. Tutkimus ei ole vailla adaptaatio-tutkimukseen usein kuuluvaa arvottavaa ainesta (rivien välistä voi melko vaivatta lukea, että Mollbergin versio näyttyytyy Sihvonselke sekä uskollisempana että luovempaan kuin Laineen), mutta tärkeämpää on, että se onnistuu välttämään tyypilliset ennen ja jälkeen -asetelmat: romaani ja elokuvat ovat painotuksiltaan erilaisia mutta osallistuvat yhtä kaikki samaan keskusteluvaruuteen. Viime kädessä Linnan romaaninkin voi nähdä paitsi "*elokuva*" myös eräänlaisena adaptaationa, jonka taustana ovat yhtä hyvin jatkosota, siitä kerrotut tarinat sekä Linnan taltioimat kokemukset ja puheenparret kuin ne lukuisat korkea- ja populaarikulttuuriset viittaukset, jotka teoksen sivuilla vilisevät (s. 71). Sihvonen pohtii kiinnostavasti romaanin asemaa myös dokumenttina, ei niinkään sodasta sinänsä vaan enemmänkin tavoista suhtautua siihen.

Metodina paradoksin logiikka

Idiootti ja samurai jäsenyyt erilaisten polareettien välille muodostuvien ”jännevälien” ja ”kaksoissidosten” varaan. Myös tutkimus itse tarjoutuu luettavaksi kahdella tavalla. Mediafilosofiasta kiinnostuneelle se sisältää pohdintoja näkemisestä, kuvasta, halusta ja tahdosta, käsitteellisistä henkilöistä ja paljosta muusta. Toisaalta se on tutkimus *Tuntemattomasta sotilaasta*, sen kerronnallisista ominaisuuksista, versioista, tulkinnoista ja tulkitsemisesta. Jos kirjaa lukee jälkimmäisellä painotuksella, osa mediafilosofisesta annista on hyvinkin hedelmällistä. Esimerkiksi Paul Virilion pohdinta kameran ja sotateknologian yhteyksistä (177–178) avaa kiinnostavia näkymiä Linnan kameran tavoin sotaa taltioivaan tekstiin. Enemmän harrastusta vaatii löytää yhteys Jacques Rancièren ”elokuvallisen fabuloinnin” (ss. 170–172) ja *Tuntemattoman sotilaan* välillä.

Täysin eri maailmoista nämä kaksi lukutapa eivät kuitenkaan ole. Tutkimuksen yksi tärkeä anti on nimittäin siinä, että Sihvonen esittelee Linnan itsensä filosofi-kirjailijana, jonka filosofiset esseet käyvät dialogia romaanien ja elokuvien kanssa. Esseet kertovat siis Sihvoselle enemmän kuin vain taustoja kysymykseen ”miten kirjani ovat syntyneet”. Filosofi-Linna avaa laajempia, jopa sodan välittömät olosuhteet ylittäviä näkökulmia ja tulkintoja romaanikirjailija-Linnan teoksiin; esimerkiksi modernin ja yksilön teemat saavat tätä kautta oleellista painoarvoa.

Idiootti ja samurai on tutkimus, josta on helppo innostua ja jota on tiettyyn rajaan asti helppo lukea: tarjolla on runsaasti suuria ja pieniä oivalluksia. Kieli on toisinaan koukeroista mutta samalla elävää ja kekseliästä – tavoitteena on selvästi olla hakkaamatta teoreettisiakaan käsitteitä kiveen. Huomattavasti vaikeampaa on saada teoksesta pitävää otetta. Teksti rönseylee välillä assosiativisesti, eikä metodologiaa tuoda näytille tarjottimella. Harhapolut risteilevät usein jännittäviin suuntiin, vaikkapa konekiväärin kulttuurihistoriaan (ss. 181–186), mutta kärsimätön lukija saattaa välillä huomata kaipaavansa selkeämpiä kysymyksiä – ja selkeämpiä vastauksia.

Tutkimuksesta voi kuitenkin lukea esiin johdonmukaisen lähestymistavan. Väärin-

tulkitsemisen uhallakin tässä yksi yritys nimetä se: siinä missä kulttuurintutkimuksen on sanottu korvanneen joko-tai -näkemukset sekä-että -logiikalla, Sihvosen tutkimuksesta voi paikantaa kyllä-ja-ei -lähestymistavan. Kyse ei siis ole sen enempää poissulkevasta kuin relativistisesta tai synteisiin kurkotavasta tutkimuksesta, vaan pikemminkin paradoksin logiikasta. Ristiriitoja ei pyritä ratkomaan, syntetisoimaan tai selittämään näkökulmaeroiksi, vaan ne tarjoavat itsessään vastauksen moneen kysymykseen. Tämä paradoksin logiikka halkoo teosta monilla tasoilla: sankari/pelkuri, dokumentti/fiktio, koominen/vakava, positiivinen/negatiivinen totuus jne. Lukijan on siis parasta hyväksyä, että vastaus kysymykseen, onko *Tuntematon sotilas* x vai ei- x , on todennäköisimmin x ja ei- x . Näkökulma on niin systemaattinen, että sitä voisi pitää samanaikaisesti sekä tutkimuksen metodina (*Tuntemattomasta sotilaasta* luetaan ulos paradokseja) että kulttuurinäkemysenä (moderni (?) yhteiskunta jäsenyyt paradoksin logiikalle).

Miten tähän paradoksin logiikkaan sitten suhtautuukin – tai miten sen hahmottaakin: metodin voi varmasti tulkita myös toisin – *Idiootti ja samurai* tuo runsaasti tuoreita aineksia *Tuntemattoman sotilaan* (kirjan, elokuvien ja mytologian) ympärillä pitkään käytyyn keskusteluun. Toivottavasti kirjallisuudentutkijatkin löytävät teoksen. Jotkut tutkimuksen monista aineksista jäävät kieltämättä puolitiehen: esimerkiksi Mollbergin elokuva kontekstualisoidaan lajikytkennän kautta Vietnamin sotaa vastustaneeseen liikkeeseen (ss. 164–165), mutta paljon vähemmälle huomiolle jää elokuvan valmistusvuosikymmenen asevarustelukierre ja rauhanliike. Ilmeistä ehkä, mutta tuskin epärelevanttia. Yllättävänä poissaolona voi mainita *Täällä Pohjantähden alla* -romaanisarjan kolmannen osan, jonka loppupuolelta olisi löytynyt yksi kiinnostava *Tuntemattoman sotilaan* ”filmatisointi” lisää. Toisaalta ylitulkintojakaan ei kaihdeta. Mahtaako esimerkiksi etunimien Ville (Koskela) ja Will (Kane) samankaltaisuus aivan riittää perusteluksi *Tuntemattoman sotilaan* ja *Sheriffin* (1952) rinnastamiselle (s. 117) – etenkin kun keskushahmoissa voi yhteisen jäyhän olemuksen kääntöpuolena nähdä vähintään

yhtä oleellisia eroja: toisin kuin Koskela, Kane on onneton johtaja, joka ei todellakaan saa väkivallan uhkaamia kaupunkilaisia hoitamaan asiallisia hommia. Ilman kesken jääviä harhapolkuja, liioiteltuja detaljeja sekä mahdollisuutta olla eri mieltä *Idiootti ja samurai* ei kuitenkaan olisi sitä mitä on. Tämä on Honkajoen eikä Lammion laatima tutkimus, kiitos siitä.

Kimmo Laine